

DİN VE SAN'AT

Hamit ER

M.Ü İlahiyat Fakültesi, Araştırma Görevlisi

Abstract:

Religion and art, both drive people and society to find out the best one, the most beautiful one and the happiest things. In this aspect these two help to people how they achieve the happy and nice result.

We try to explain how religion and art help people to make them happier.

I-SAN'AT NEDİR

San'at denilince ilk olarak akla estetik faaliyet, sonra plastik etkinlik ve üçüncü olarak da teknik ustalık gelmektedir. Bu kelimenin İngilizce ve Fransızca gibi batı dillerinde karşılığı olan "art" ile İtalyanca "arte" kelimelerinin eski Yunanca'da kudret ve hüner manalarına gelen "areti" ile birleştirmek, telif etmek anlamında olan "aro" kelimelerinden türemiş olduğu kabul edilir. Fransızca'da umumi olarak "art" düşünülen bir şeyi vücuda getirmek için bilginin tatbikine denir. Ayrıca "art" kelimesi güzel iş yapmak, güzel şekiller meydana getirmek anlamına gelmektedir.

Türkçe'de kullanılan san'at, kelimesi Arapça'da S-N-A' kökünden türemiştir. Arapça'da bu kelime "fen" ile karşılanmaktadır. Bir ustalık, bir hüner sahibi olan kimseye san'atkar veya zeneatkar denir. O kimsenin kabiliyetinin yöneldiği çalışma alanı fayda sağlayacak bir işi ön plana almışsa zeneatkar, estetik ve güzellik duygusunu ön plana almışsa san'atkar denir. Günümüzde ise estetik ve plastik faaliyetler için kullanımı ağırlık kazanmıştır.

San'at, zorlamaksızın tabii olarak güzel hareketler ve eserler ortaya koyan bir melekedir.[1] Yani bedii zevklerin ruha sirayet etmesinden sonra dışa aksetmesidir.

Mantık açısından ele alındığında her türlü tasvirler ve senbolle göze, kulağa, ruha hitap eden ve estetik değer taşıyan her türlü ifadeye san'at denir.[2]

İlim, nasıl ki aklın dış alemi idrak neticesinde elde edilirse, san'at da maddi endişelerden uzaklaşmış ruhun iç alemindeki güzelliklerinin ürünüdür.

İnsanın ilişkisi sadece dış dünya ile değildir. Akıp giden hayat karşısında hisleri, tarih ve dinden gelen kültürün dimağlara soktuğu fikir ve hayalleri de vardır. İşte san'atkâr bu bätünü ve mânevî âlemin güzelliklerini sonsuz arzular içinde derin hazlar duyarak şuurunda yaşatmaya çalışır ve diğer insanlara da yaşatmak için eserler meydana getirir.

San'at bir melekedir. Bir başka deyişle, marifetin amele tatbikidir. San'at dıştaki varlıklara akseden bizim kendi hayallerimiz ve kendi tasavvurlarımızdır.

Aklın sahası ve tatmin vasıtası ilimdir, bilgidir. Ruhun ve gönülün ise sevgidir, aşktır, güzelliştir. Güzellik insanın fitratında bir ihtiyaç olduğu için insanın soluduğu hava kadar gereklidir.[3]

San'at insanın iç alemini görülebilir, duyulabilir şeylere yansıtan, böyle bir alemini mümkün olduğu ölçüde objektifleştiren, değerli, anlamlı nesnelere farklı mesajlar iletebilecek forma kavuşturan beşerî bir faaliyettir. San'atın verdiği mesajı başka hiçbir şey iletmez. San'at her şeyden önce bir büyük hayatı yaşamak ihtirasıdır.[4]

Bir çok batılı estetikçi san'atı, "hoşa giden biçimleri yaratmak gayretidir" şeklinde tarif etmişlerdir. Tolstoy'a (1828-1910) göre san'at: İnsanın bir zamanlar yaşamış olduğu duyguları, iç dünyasında canlandırdıktan sonra, aynı duyguyu başkalarının hissedebilmesi için hareket, ses, çizgi, renk ya da cümlelerle belirlenmiş biçimler arasında ürperen çeşitli duyguları dış dünyaya elle tutulur, gözle görülür şekilde ifade etmek ihtiyacı olarak ortaya çıkmıştır. San'at din ve felsefe gibi insanı günlük hayatın dar sınırlarından kurtaran, sonsuzluğun enginliğine götüren kuvvetli bir eldir.[4]

II-SAN'ATIN GAYESİ VE FAYDALARI

San'atın insanlardaki güzelliği arama hissini tatmin etmesinin yanında bir gayesi ve insanlara

sağladığı faydaları da vardır. Eflatun'a (427-348) göre, san'atı gayesi; yeryüzündeki güzellikleri göreyek, bunlardan idealara yükselmek ve san'at eserlerinde onları yaşatmak ve tatlit etmek olacaktır. Yeryüzünde güzelliği gören insan gerçek güzelliği hatırlar, ona doğru uçmak arzusu ile yanar ve bütün dünya işlerini yüzüstü bırakır. Bu sebeple san'atkar için günlük hayat sıkıntı vericidir.[5]

San'atkarlar hakikat alemine doyamazlar. Ona olan hasretlerini, şekillerin mükemmelliği için duydukları açlığı san'atla öderler. Keşke bin gözümüz ve bin kulağımız olsaydı da tabiatı doya doya içseydik, derler. Olgunluğa, birliğe hasretle daima yeryüzünde ve noksanlık içinde kalarak feryat ederler.[6]

Güzellik duygusunun temeli, ruhun güzeli görünce onunla kendisi arasında bir yakınlığın, bir uyumunolduğunu hissetmesidir. Bu bakımdan san'atkar özel hassasiyeti olan bir şahsiyettir. Hayatın muhtelif açılardan, değişik cephelerden bize görünmesini sağlayan san'atkar bunu yapabildiği ölçüde, gerek san'at dünyasında gerekse insanlık aleminde en büyük san'atkar olma payesini kazanabilir.[7] San'atkar ince duygulara sahip, özel nitelikleri bulunan, aldığı gizli ve insanî vasıtalarla kavranması çok güç olan hassas işaretleri yakalayarak onları kendine özgü kişiliği içerisinde sunan kimsedir.

San'atın gayesi hakkında yaygın ifadelerden birisi de: "san'at, san'at içindir". Bununla beraber san'atkar, milletin şahsiyet sahibi bir ferdi olduğuna göre, mensup olduğu milletin karakterini taşımalıdır.[8] Bu bakımdan san'at eseri şahşı olduğu kadar da millidir. Yani bir san'at eseri ortaya konulduğunda, aslında o san'at eseri bütün bir toplum tarafından yaşanan bir olaydır.[8] Tarihte kendi milletinin duyularını, ızdırablarını ve idraklerini aksettirmeyen hiç bir san'at eseri başarılı olamaz.

San'at medeniyetin önde gelen alametlerindendir.[9] San'atın bir toplumda ilerlemesi ve her geçen gün yeni ve mükemmel olan san'at eserlerinin meydana getirilmesi, o toplumun sosyal ve kültürel gelişmesi, ilerlemesiyle sıkı sıkıya bağlıdır.

San'at, sosyal hayatın bir ürünüdür. Bu bakımdan estetik gayeleri dışında toplumu ilgilendiren çeşitli hedefleri de vardır. San'at estetik dışı gayelerinin başında öğretici ve eğitici amacı gelir. Yunanlılar daha ilk çağda müziğin insanı iyiye, doğruya ve güzele ulaştırdığını, hayal gücünü ve düşünce kabiliyetini geliştirdiğini, her yurttaşın mutlaka bir müzik aleti çalışmasını kanunlarla şart koşmuştur.[5]

Hayatı boyunca ilmi çalışmalarla meşgul olan Darwin (1731-1802), san'atın hayatındaki eksikliğini hissetmiş ve bu hususta şunları söylemiştir: Zihnim adeta bir makineye benzedi. Eğer hayatımı yeniden yaşama fırsatı bulabilseydim, hiç değilse haftada bir defa şiir okumayı, müzik dinlemeyi alışkanlık haline getirdim. Bu zevklerden mahrum olmak mutluluğun yitirilmesine sebep olacağı gibi zihne de zarar verebilir.[4]

Nitekim, büyük medeniyetler büyük san'atkarlar yetiştirmiş ve bütün san'atlarda ileri hamleler yapmayı başarmışlardır. Hatta bu özellik onların büyük küçük her müessesesinde, san'atla doğrudan alakalı olsun olmasın her kuruluşunda yeterli derecede ve ehemmiyetle yer almıştır. Nitekim bunun en canlı ve mükemmel örneği geçmişimizde görülmektedir. Mesela Osmanlılarda pek çok san'at mahfillerinin yanında darüşşifa ve ruh hastahklarını tedavi için kurulmuş bimarhanelerde mûsikî heyetlerinin bulunduğunu ve mûsikinin tedavi edici özelliklerinden faydalandığını Evliya Çelebi'nin (1611-1681) *Sevhatnâme*'sinden öğreniyoruz. Osmanlı toplumunda insanların kümeleşmiş olduğu tekke ve medreselerde çok çeşitli san'at faaliyetleri icra olunurdu. Buna örnek olmak üzere tekkeler kapatılmadan önce faaliyetlerini sürdüren Üsküdar Özbekler Tekkesi'ni verebiliriz. Bu tekkenin bir taraftan tam bir san'at mahfili ve diğer yandan ise yeni buluşlar yapmaya müsait bir atölyeyi andırıldığını görmekteyiz. Nitekim, burada hatt mûsikî ve ebrû san'atları üzerine bir hayli başarılı çalışmalar yapılmakla beraber, teknik alanda da, buharla çalışan kayık motoru ve kuyudan su çekmek için su motoru yapılmıştır. Tekke şeyhi yapılan bu su motoruyla, 1867'de Avrupa'da düzenlenen bir fuarda birincilik almıştır.[10]

San'at en büyük terbiye edicidir. San'atın nefis ve irade terbiyesindeki gücünü çok iyi bilen ecdadımız okul çağına gelmiş olan gençleri kötü alışkanlıklardan uzaklaştırmak, onlara bir hayat disiplini kazandırmak için başta mûsikî ve hüsn-i hatt olmak üzere çeşitli san'atları öğretiyordu.[11] Hatta, eski toplumumuzda cemiyetin her ferdinden sultana kadar herkesin bir san'atla meşgul olduğu bilinmektedir. Toplum adeta insanları bir san'atla uğraşmaya motive etmiştir ki böylece boşa harcanacak zamanlar değerlendirilmiş olsun.

Nureddin Topçu, san'atla meşgul olmada ilk sıranın mûsikîye ait olduğunu şu sözlerle anlatmaktadır: "Genç ruhların yetiştirilmesinde ilk iş, onların mûsikî ile sık sık, devamlı temas halinde yaşatmaktır. Mûsikî kültürü vermek, nameyi sevdirmek ve ruhlardaki akışı karşılayacak melodiyi, sesler dünyasında ona aktarmaktır. Gerçekte mûsikî temizleyicidir. Genç ruhları bulaştığı kirlere temizler, ondaki dikenleri

ayıklar. Mûsikî ile temizlenmeyen ruh, yerlerdeki bütün bayağı ihtiraslara bulaşır, kirlenir ve kararır, körleşir ve hoyratlaşır.[12] Mûsikî de olduğu gibi diğer bütün san'at dalları insan ruhunda hür ve rahat olmanın yolunu açar ve daima olumlu yönde etki eder. İnsanın ruhunu inceltir ve davranışlarını yumuşatır.

San'atın eğitici fonksiyonu, insanlara yaşama çeşitlerini göstermesine ve ferdin kendi hayatı ile herhangi bir olay arasında bir bağ (ilişki) kurabilmesine dayanır. San'at insanı geçmişe götürdüğü kadar geleceğe de ulaştırır. İnsan güzelliğine ve cazibesine kapıldığı san'at eserini zevkle huşu içinde seyrederek veya dinlerken hiç farkında olmadan yeni alemler, ufuklar keşfeder. Ufku genişler. Dolayısıyla san'atkar ve san'at eseri ile diğer fertler arasında bir iletişim kurulur. San'atkarda bulunan değerler ve anlayış hiç farkında olmadan kişiye yansır, sirayet eder.

III-DİN VE SAN'AT

Din ile san'at arasındaki ilişki, din ile bilim veya din ile ahlak arasındaki alakaya nazaran tahlil edilmesi çok daha zor olan bir konu gibi görülmektedir. Dinler gerçeği araştırırlar, san'at ise güzeli. Biri bağımlı diğeri ise bağımsızdır. Gerçek dinin sınırları ile kayıtlıdır. Güzeli ise hiçbir sınır tanımaz. Çünkü o hayal ülkesinde gezinen hür, bağımsız ve enginlerde uçan bir duygudur.

Dine göre san'atta üç kademe bulunur: hoş güzel ve yüce. Hoş ferddir. Güzellik san'at eserinin evrensellik kazanmasıdır. Yücelik ise, san'atın yüce aleme ve sırlara köprü kurması demektir. San'atın din ile irtibatı işte bu noktada başlar.[9] İnanç ve san'at varlık aleminin derinliklerinde buluştukları gibi, ruhun derinliklerinde de buluşurlar. Zira her ikisi de üstünlükler alemine açılmayı gaye edinir. Din ve san'at yaşanan hayatın baskı ve sıkıntıları karşısında bir kurtuluş vasıtasıdır.

San'at dinin özünde bulunur. Dinî aşk ve vecd bir san'at eseri karşısında duygulanmaya benzer. Güzellik karşısında hayranlık ve teslimiyet, kutsal varlığa teslimiyet gibidir. Yaratılış san'atkârânedir. Varlık alemi eşsiz bir san'at eseridir. Hakikî bir din mensubu böyle düşünür. Allah en güzel yaratıcı ve yapıcıdır. O'nun isimlerinden biri de 'Sânî'dir. Görünen (concrete) ve görünmeyen (abstract) bütün güzelliklerin kaynağı tekdir ve o yücü yaratıcıdır.[9]

Din ile san'at arasındaki ilişki iki şekilde ele alınabilir: Dinden san'ata doğru ve san'attan dine doğru. Bu bakımdan insan hayatında estetik tecrübeden imana giden bir yolun bulunup bulunmadığını görmeye çalışalım.

San'atkar çokluk (plural/kesret) içinde dağılan iradesini birlikte (single/tevhid) toplamakla din duygusuna ayak basmaktadır. Bu bakımdan san'at aynı zamanda dine götüren bir köprüdür. Michel Ange (1475-1564) san'atın başlangıcında bir putperest zevki ve şekil ibâdetinde görülür. Fakat olgunlaştığı devirlerde tam bir Hristiyan, şekli inkar eden bir mü'min, bir ruh mefkurecisi olarak karşımıza çıkmıştır.[12] İbtidâî ve ilkel dinlerden ilahî dinlere geçilirken putperestlik terk edilir ve kişi mücerret (abstract) varlıklara doğru yönelmenin huzurunu yakalar.

Güzellik konusunun ilahiyat açısından değerlendirilmesi her dinî kültürde farklı farklı olmuştur. Bu farklılık bazen sahip olduğu kutsal metinlerde (kitap) yer alan ifadelerde dahi görülmektedir. Öyle görünüyor ki mevcut İncillerin yazarları, güzellik konusu üzerinde pek durmamışlardır. Belki de bu sebeple, ilk dönem Hristiyanlarının bir kısmı güzellik konusunun işlenmesini sakıncalı görmüşlerdir. Hatta Saint Augustine'e (345- 430) göre: Tabiatın sevilmesine izin verilmez. Bu düşüncenin temelinde Adem'in dünyaya atılmasına sebep olan aslı günah (original sin) inancı yatmaktadır.[4]

Hristiyanlıktaki aşırı görüşün aksine, müslümanların nazarında tabiat, mutlak güzelliğin temaşa edilmesini engelleyen bir perde olarak değil, metafizik gerçekleri aksettiren bir ayna olarak kabul edilir. Bir başka deyişle tabiat, kendi kendimizden haz duyduğumuz bir pınar değil, ilahî güzelliği, Allah'ın cemel sıfatını aksettiren pırıl pırıl bir aynadır.[8]

Her düşünce, inanç ve sistem kendi dünya, toplum ve hayat görüşünün üzerine dayalı bir san'at ortaya koymuştur. Tabiatı itibarıyla san'atkarlar kendi kişisel kapasitelerine, varlığı gözlemledikleri bakış açılarına ve varlıktan aldıkları özel duyumlara göre değişik nitelikte eserler ortaya çıkarmışlardır. Mesela Yahudilik ve İslam, eski Yunan antropomorfizmini temsil eden san'at eserlerine iltifat etmemişlerdir. Hristiyanlık da önceleri aynı tavrı takınmış ama ortaya Helenleşmiş bir din anlayışı çıkınca mücadeleyi kaybetmiştir.

Din, san'ata stil ve düşünme tekniği vermiştir. Mesela, İslam san'ata çokluk içinde birlik, bağımsızlık ve sonsuzluk, aynı çıkış noktasına dönüş, tenâsüp, ahenk, düzen, dikkati müşahhasan mücerrede çevirme ve Allah'ı (Sânî) arama fikrini ilham etmiştir. Hristiyanlık ise: aşk, şevkat, merhamet ve haksızlığa uğrama motifini işleme istikametinde san'at anlayışı ortaya koymuştur. Nitekim Batı klasik müziğinin temeli kilise müziği, klasik Türk müziğinin temeli ise tekke mûsikîsi ve dinî mûsikîdir.

Esasen her toplumda dinin san'atla bir ilişkisi olagelmıştır. En güzel san'at eserleri dinin dinlerin bağrından fıskırmıştır. İbadet yerlerinin en büyük san'at eserleri oluşu bundandır. Bu hüküm bütün kültür ve medeniyet dünyası için geneldir.[9]

IV-İSLAM VE SAN'AT

İlahî emrin gelmesiyle sınırları belli olan din ile insan aklının mükemmeli aramak suretiyle oluşturduğu san'at arasında ne gibi bir bağ vardır? Aralarındaki etkileşim ne ölçüdedir? gibi sorular sorulabilir. konumuzu bu soruların cevabı ve İslam san'atının özellikleri, fonksiyonu ve anlaşılması doğrultusunda geliştirmeye ihtiyaç vardır.

Hıristiyan dünyasının san'at anlayışında dinle ilgili olan ve olmayan alanlar vardır. Hıristiyanlıktaki tanrının hakkının tanrıya, Sezar'ın hakkının ise Sezar'a verilmesi öngörülür. İslam dünyasında ise hayatın dinî olan ve olmayan şeklinde bölünmesi sözkonusu değildir. İslam ruh ve beden gibi insan varlığının bütün alanlarını içine alan tam bir sistemi temsil eder. San'atlar da, İslamın oluşturduğu bu değerler hiyerarşisinde yerlerini alırlar ve malzemeleri hangi kaynaktan gelirse gelsin, bu çerçevede İslam san'atı haline gelir.

İslam san'atı hakkındaki bütün yanlış anlamalar, işte bu hiyerarşinin bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu değerler hiyerarşisinden haberi olmayan Avrupalı gözlemciler başka kültürlerin san'atlarını değerlendirirken, kendiliğinden Batı kültürü çerçevesinde edindiği ölçüleri kullanır. Kafalarındaki nihai hedef ve ölçü ise insan figürünün resmedilmesidir.[13] İslam anlayışında ise tam tersine insan figürüne dayanan san'at hiç bir değer ve kıymet ifade etmemiştir. Bu bakımdan resim ve heykel İslam san'atının dışında kalmıştır. Canlı figürü yasağı müslüman san'atkarları daha çok nonfigürative yöneltmiştir.[3]

Resim ve heykel yapmanın yasak olduğunu bildiren metinleri, bu konuda oryantalistler arasında ilk çalışma yapan Louis Massignon'un (1883-19629 İslam anlayışının dışında yorumlar yaparak farklı bir şekilde izah ettiği görülmektedir.[14] Bu konuda bir fikir verebilmek için, canlı figür yasağı hakkındaki metinlere bir kaç misal verelim.

Hız Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Resim yapanlara kıyamet günü azab edilecek ve yaptıklarınıza can veriniz denilecektir." [15]

Abdullah b. Mesud rivayet etmiştir ki Peygamber Efendimiz (sav): "Şüphesiz ki kıyamet gününde insanların en şiddetli azab görecekt olanları resim yapanlardır." buyurmuştur.[15]

Bu konuda söylenmiş daha bir çok ifade kaynaklarda mevcuttur. Bunların hepsini burada sıralamamız mümkün değildir. Bu ifadelerden anlaşılan canlı figür yapmanın yasak oluşudur. Hemen hemen İslam bilginlerinin çoğunluğu bu konuda aynı görüşü paylaşmaktadırlar.[16]

İslamî estetiğin temelinde iki dinî prensip vardır: tevhid ve tenzih. İslam'da san'at faaliyetlerinin tam olarak anlaşılması, tahlil ve takdir edilmesi için bu iki ilkeyi daima göz önünde bulundurmamak gerekir. Bu ilkelere bağlı olarak çalışan müslüman san'atkarların psikolojisi de başka kültürlerle mensup san'atkarlardan farklı olmak durumundadır.[4] San'atkarın bir mü'min olarak görevi, sadece estetik tatmin değil, birliğin ve nurun perdesini aralamak, hakikatin bilinmesine yardımcı olaktır.[4] Müslüman san'atkar var olan her şeyin Allah ile bağlantısını kurar ve dinin prensiplerini eserleri ile insanlığa sunar. İnsanları hem inanç hem de san'at yönünden tatmin eder.

İslam san'atının oluşumunu incelerken anlaşılacaktır ki, bu san'at hiç bir tesir altında kalmadan, kendi prensipleri içinde ve bu prensiplerin eşya ile ruha bakışından, müslüman san'atkarların duyuş ve kabiliyetlerinden meydana gelmektedir. San'atkar konunun seçiminde hürdür. Ölçü ve boyutların, gölge ve ışıkların seçiminde her tabloda başlı başına bir serbestliğe sahiptir. Yeterki dinin çizdiği kanun ve prensiplerin dışına çıkmaz. İslam san'atının sahası, mü'min ruhların gerisinde ilahî kudret eliyle düzenlenmiş bulunan bütün varlık sahasıdır. İslam san'atı kainattan söz ederken onu canlı, diri, sevimli, huzur ve huşu ile dolu bir ruh sahibi olarak görür. Kainatın da kızıp sevdiğini, dostluk ve düşmanlık kurduğunu, hakkı destekleyip batıla kızdığını hisseder.[17] Bu bakımdan İslam san'atı güzel ile gerçek arasında tam bir ahenk ve uyumu sağlayan bir san'attır.

Güzellik bu kainatın ve canlıların ana yapısında köklü bir unsurdur. Aranan ve görülmeye çalışılan bir unsur. İnsanların ondan zevk aldıkları ilahî bir lütuftur. Peygamber Efendimiz (sav)'in hayatında şu hadise güzelliğin ve güzellik duygusunun önemine bir örnektir. Efendimiz (sav) bir gün üzeri düzeltilmemiş bir mezar gördü. Bu mezarın üstünün düzeltilmesini emir buyurdu ve dedi ki: "Bunun ölüye ne faydası ne de zararı olur. Fakat yaşayanların gözlerine daha güzel görünür. Allah işleri en güzel şekilde yapanlardan memnun olur." [18]

İslam dikkatleri tabii güzelliklere çevirmekte ve insanları onlardan faydalanmaya çağırmaktadır. İslam, san'atı tamamen güzele adanmıştır. Her şeyde, varlığın her alanında güzeli arar. Duyguların sınırına dayanmayan ve belirli bir kalıba inhisar etmeyen geniş anlamda güzele. Çünkü müslümanın zihninde güzellik, doğruluk ve iyilik özdeştir.

Bir san'at eserinin ve san'atkarın insanlara sunmuş olduğu model ve verdiği mesaj, İslamın bilginler vasıtasıyla vermek istediği bilgi ve hikmetin şekle, maddeye, melodi ve sese bürünmüş şeklidir. San'at bir fitrat eğitimidir. Bu bakımdan İslam san'atı beşerin ruhundaki genişlik ve mükemmellik gerçeği üzerine özel bir itina ile durur. İnsanın maddî yönünü manevî yönden ayrı olarak ele alır. Üzülerek belirtmek gerekir ki, günümüzde müslüman kisvesinde olan bir kısım, İslam kültürünü öğrenirken genellikle teori kısmına ağırlık vermekte. Duygu ve manevî yönünün, kültür ve san'at tarafının örretilmesine ise gereken önemi vermemektedir. Bu sebeble İslam'ın öğretilmesinde ve öğrenilmesinde san'atın fonksiyonu takdir edilmemekte. dolayısıyla san'at faaliyetleri, neredeyse boş ve lüzumsuz olarak değerlendirilmektedir.

Allah'ın cemal sıfatının bir eseri olarak var olan her türlü güzellik, san'atkarın faaliyeti sayesinde dokunulabilir, görülebilir ve duyulabilir hale gelmektedir. İnanan san'atkar var olan her şeyin Allah ile bağlantısı olduğuna inanır.[4] Müslüman san'atkar san'atını icra ederken, ana kaynaklardan habersiz değildir.

“Yarattığını güzel yaratan”[19]; “Yaratanların en güzeli olan Allah”[19]; “yakın semayı yıldızlarla süsledik”[19]; “Camiye gittiğinizde güzel elbiselerinizi giyerek gidin”; “(Allah) size sûret verdiğinde sûretlerinizi en güzel şekilde yaratmıştır”[16]; “Allah güzeldir güzelliği sever”[16]; “Allah her şeye güzel muamele edilmesini emir buyurmuştur.”[20]

Nitekim, İslam san'atının ilkeleri ve özellikle İslam mimarisine İslam şehirciliği, biri doğrudan diğeri de dolaylı yoldan olmak üzere iki bakımdan vahiyle alakalıdır.[21] *Kur'an-ı Kerim*, san'atın hiç bir kitapta bulunamayacak derecede üstün, eşsiz ve güzel yönlerini belirtmektedir. *Kur'an*'ın ibadet esnasındaki okunuşu, mûsikiyi; metnin yazılması ve muhafaza edilmesi, hüsn-ü hattı yani güzel yazıyı, tezhibi ve ciltciliği geliştirdi; cami mimariyi ve tezyini san'atları oluşturdu.[4]

İslam san'atının merkezi mimarlıktır. Çünkü mimarlık fonksiyonel bir san'at olarak, sosyal hayatın merkezi olan iâşe ve ibadet yerlerini inşa etmekle

yakından alakalıdır. Diğer bütün san'atlar ona bağlıdır. Bütün İslam mimarisinde ve özellikle camide görülen süsleme de, İslam'ın başlangıç dönemlerini hatırlatan bir çeşit sadelikle, karışık ve zengin süsleme arasında dalgalanma vardır. Cami tipleri coğrafi ve beşerî çevreye göre değişir. Fakat hemen hemen ana unsurlar bakımından İslam'ın ilk döneminde yapılan Medine mescidini esas alır. İslam mimarisine özgü esas öğeler, geleneklere ve özellikle de kullanılan malzemeye bağlı olarak geniş ölçüde değişmiştir. Ayrıca el san'atlarının bütün kolları, camiye bir katkıda bulunur.

İslam san'atında mimariden sonra en mühim yeri hatt san'atı almaktadır. Bunun en büyük sebebi *Kur'an*'ın devamlılığını ve yayılmasını sağlamasından dolayıdır. Hatt san'atında istikrar içinde değişme anlayışı ön planda tutulmuştur. Bu san'atta dökülme, dağılma, kendi başına buyruk olma hissini verecek hiç bir unsura yer verilmez. Orada bağımlılıkla bağımsızlık arasındaki gerilim yok edilmiştir. Her harf hem müstakildir hem de genel içerisinde birliğe ve bütünlüğe bağlıdır.[16] San'atkar yazıda hem harfleri hem de harfler arasındaki sonsuz birleşmeyi dengelemek ve gözetmek durumundadır. Buradaki durum ve ahenk nasıl ise İslam eğitim sistemindeki genel prensiplerde aynıdır. Burada san'atkar kişileri eserleriyle eğitmek ve onlara katkıda bulunmaktadır.

Hatt san'atındaki bu özelliklerin hemen hepsi tezhib ve süsleme san'atında da vardır. İslam san'atında süsleme ile mimari arasında çok sıkı bir bağlılık vardır. Süsleme ve tezhibde en çok rastlanan şekillerden birisi de herhangi bir geometrik, kaligrafik ya da bitki motifinden oluşan kuşağın, arkası gelmiş izlenimi uyandıran çeşitli biçimlerle birleşerek sonsuza kadar tekrarlanabilir olmasıdır. Müslüman san'atkarların bu sonsuzluk ve mekanda birlik ilkesini en güzel şekli ile tezyinatta Batılı araştırmacıların arabesk adını verdikleri geometrik süslemelerle ifade etmişlerdir. Louis Massignon arabeski 'birliğin sonsuz bir aranmasıdır' şeklinde tarif etmiştir.[16] Tezhib ve süsleme müslüman san'atkarların nibet ve denge sevgisini gösterdiği kadar eğitimlerinin vermiş olduğu fikrî uyanıklığı da göstermektedir.

İslam san'atının bir diğer önemli kolunu ise edebiyat ve mûsikî oluşturmaktadır. San'atkarların bu sahada vermiş oldukları eserler hem fert hem de toplum açısından sonsuz derecede istifadeli olmuştur. Sadece şunu söylemenin yeterli olacağı kanaatindeyim: İslam'ın doğuş devrinde en mühim ve geçerli san'at faaliyeti olan edebiyat ve şiir Peygamberimiz (sav) tarafından desteklenmiştir. Efendimiz (sav) Şair Hassan b. Sabit'i koruması altına alması bilinen bir gerçektir.[22] Ayrıca,

Peygamberimiz (sav) "güzel konuşmada sihir vardır"[22] buyurmuştur.

İslam san'atının daha bir çok çeşidini sayabiliriz; minyatür, ebrû, halı, kilim, maden cam, ahşap işleri, kakmacılık, çinicilik ve bahçe san'atları gibi. Bu san'at dallarının her biri ayrı ayrı ele alınacak genişlik ve değerdedir.

Netice olarak şunu söylemek gerekir ki, san'atkarlar eser vermiş oldukları her alanda dünyanın en güzel ve harika eserlerini ortaya koymuşlardır. Yeterki biz bu eserleri görmek için kendimizi motive edelim. İşte Mevlânâ (1207-1273), Fuzûlî (1404-1555), Bâkî (1526-1599). İşte Taç Mahal, Süleymaniye, Selimiye... İşte her yönüyle Endülüs, Şam, Kahire, Bağdat ve İstanbul ve daha niceleri...

KAYNAKLAR

[1]-Seyyit Şerif Cürcani, *Kitabü't Tarifat*, san'at maddesi. Beyrut 1974.

[2]-*Türk Ansiklopedisi*, San'at maddesi.

[3]-Mehmet Demirci, *Kubbe Akademi Mecmuası*, "Tasavvuf ve San'at, yıl 1988, sayı 2, s. 18.

[4]-Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, s. 232. İzmir 1987.

[5]-Ayla Ersoy *San'at Kavramlarına Giriş*, İstanbul 1982, s. 7.

[6]-H. Z. Ülken, *Aşk Ahlakı*, İstanbul 1981, s. 66.

[7]-Muhammed Kutup, *İslam Düşüncesinde San'at*, İstanbul 1979, s. 254.

[8]-Beşir Ayvazoğlu, "Nureddin Topçu'nun San'at Felsefesi", *İlim ve San'at*, Sayı 3, 1985.

[9]-Yünni Sezen, *Sosyolojik Açıdan Din*, İstanbul 1989, s. 119.

[10]-Muhittin Serin, *Hat San'atımız*, İstanbul 1982, s. 14.

[11]-Nureddin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, İstanbul 1962, s. 93.

[12]-Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir 1987, s. 233.

[13]-İ. Titus Burchard, "İslam San'atı", *İlim ve San'at*, Sayı 12, 1987, s. 22.

[14]-Burhan Toprak, *Din ve San'at*, İstanbul 1964, s. 12.

[15]-Müslim ibn Haccac, *Câmiu's Sahih (Müslim)*, C 9, s. 457.

[16]-Muhammed Ali Sâbûnî, *Tefsir-u Âyetü'l Ahkâm*, Beyrut, C. 2, s. 408.

[17]-Muhammed Kutup, *İslam Düşüncesinde San'at*, İstanbul 1979, s. 248.

[18]-İbn Sa'd, *Tabakât*, Beyrut, 1975, C. I, s. 142.

[19]-*Kur'an-ı Kerim*, Secde 7.

[20]-Seyyid Hüseyin Nasr, "İslam Mimarisi ve Çağdaş Sorunlar", *İlim ve San'at*, Sayı 3, 1985.

[21]-Muhammed ibn İsmail, *Câmiu's Sahih (Buhârî)*, Tıb 51, Nikah 47.